

ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ (Μάιος 2010)

Συγγραφέας: ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΤΣΑΡΗΣ

1. Εισαγωγή

Το Σεπτέμβρη του 2006, κατά τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ο Πρωθυπουργός των νήσων της Παπούα Νέα Γουινέα Michael Somare προειδοποίησε ότι «μικρά νησιωτικά κράτη και Ατόλλες κατά μήκος του Ειρηνικού Ωκεανού πλημμυρίζουν λόγω της ανόδου της στάθμης των υδάτων. Για εμάς, δεν είναι ακαδημαϊκή θεώρηση, είναι πραγματικότητα!». [\[1\]](#) Στις αρχές του 1990, το IPCC είχε αναφέρει ότι η πιο σημαντική επίδραση της κλιματικής αλλαγής θα είναι πιθανότατα η ανθρώπινη μετανάστευση. [\[2\]](#) Επιπλέον, σύμφωνα με την άποψη της Ύπατης Αρμοστείας των Η.Ε. για τους Πρόσφυγες «οι αιτίες των εκτοπίσεων γίνονται όλο και πιο περίπλοκες: όλο και περισσότεροι άνθρωποι αναγκάζονται να εκτοπισθούν λόγω έσχατης υστέρησης, περιβαλλοντικών καταστροφών, κλιματικής αλλαγής, ενόπλων συγκρούσεων καθώς και διώξεων από το κράτος τους». [\[3\]](#)

Ο όρος “περιβαλλοντικοί πρόσφυγες” χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο σε σχέση με το ζήτημα της κλιματικής αλλαγής. Ωστόσο, μέχρι στιγμής δεν έχει αποδειχθεί πλήρως σε ποιο βαθμό η κλιματική αλλαγή συμβάλλει στις εκτοπίσεις πληθυσμών και στο είδος της μετανάστευσης. Επιπλέον, τίθεται το ερώτημα, εάν πρέπει να αποδοθεί σε αυτή την ομάδα ατόμων ο όρος ‘πρόσφυγας’. Αρκετοί εκτιμούν [\[4\]](#) ότι είναι ένα νέο φαινόμενο και ότι ο αριθμός τους είναι σήμερα 50 εκατομμύρια, ενώ μέχρι το 2050 θα ανέλθει στα 200 εκατομμύρια. Αντιθέτως, άλλοι εκτιμούν [\[5\]](#) ότι ο ίδιος ο όρος των περιβαλλοντικών προσφύγων είναι νομικά ασύμβατος και περιττός σε σχέση με τον ορισμό ενός πρόσφυγα με βάση της Σύμβαση της Γενεύης του 1951, ενώ παράλληλα τα κριτήρια που καθορίζουν έναν

περιβαλλοντικό πρόσφυγα δεν έχουν πλήρως ορισθεί και εξακριβωθεί, ώστε να εξαχθεί ένα ασφαλές συμπέρασμα τόσο για τη φύση όσο και για τον ακριβή αριθμό τους.

Ο σκοπός αυτής της μελέτης είναι η κατανόηση της φύσης του ζητήματος των περιβαλλοντικών προσφύγων, τα στοιχεία και οι κοινές συνισταμένες που τους καθορίζουν, καθώς και η ανάδειξη της επιτακτικότητας ανεύρεσης ενός νομικού πλαισίου για αυτή την ιδιαίτερη ομάδα ανθρώπων.

Η δομή της μελέτης θα βασιστεί πάνω σε τρεις άξονες: στο πρώτο μέρος θα επιχειρηθεί μια συγκριτική ανάλυση από προταθέντες ορισμούς για τον όρο ‘περιβαλλοντικός πρόσφυγας’ από ακαδημαϊκούς και διεθνείς οργανισμούς με βάση τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων. Στο δεύτερο μέρος, θα λάβει χώρα η ανάλυση των παραγόντων που επηρεάζουν τους περιβαλλοντικούς πρόσφυγες. Στο τρίτο μέρος, θα γίνει η ανάλυση του νομικού πλαισίου αυτών των προσώπων. Τέλος, θα επιχειρηθεί ένας επίλογος με τη μορφή ερωτήσεων και προτάσεων πολιτικής πάνω στο ζήτημα των περιβαλλοντικών προσφύγων.

2. Περιβαλλοντικοί πρόσφυγες: «Πνιγμένοι» σε ... ορισμούς;

2.1 Σύμβαση της Γενεύης για το καθεστώς των προσφύγων (1951)

Το ζήτημα των περιβαλλοντικών προσφύγων έγκειται αρχικά στην υιοθέτηση ενός ορισμού. Μέχρι σήμερα δεν υφίσταται ούτε ορισμός ούτε το απαραίτητο νομικό πλαίσιο ώστε να καλύψει αυτή την ομάδα ανθρώπων. Στο εδάφιο 2, παράγραφο Α του άρθρου 1 της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 για τους Πρόσφυγες αναφέρεται ότι:

“the term ‘refugee’ shall apply to any person who [...] as a result of events

occurring before 1 January 1951 and owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it.[\[6\]](#).

Ο παραπάνω ορισμός ισχύει για πρόσωπα που διώκονται από τη χώρα προέλευσης, έχουν ξεπεράσει τα σύνορα της χώρας τους λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων και αιτούνται άσυλο στη χώρα υποδοχής. Παρόλα αυτά, δεν υπάρχει καμία αναφορά για πρόσωπα που έχουν πληγεί από τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Έτσι, οι περιβαλλοντικοί πρόσφυγες δικαίως έχουν χαρακτηριστεί ως «νομικώς νομάδες, χωρίς στέγη στη Σύμβαση της Γενεύης».[\[7\]](#)

Πάντως, για την καλύτερη κατανόηση του ζητήματος θα πρέπει να γίνει ένας αρχικός διαχωρισμός ανάμεσα στο τι διαφοροποιεί έναν πρόσφυγα από ένα μετανάστη. Ένας μετανάστης 'έχει τη δυνατότητα' ή 'επιθυμεί' να μεταναστεύσει από τον τόπο διαβίωσής του, ξεπερνώντας ή όχι τα σύνορα της χώρας του. Ένας πρόσφυγας είναι υποχρεωμένος να ξεπεράσει τα σύνορα του κράτους -χωρίς να έχει άλλη επιλογή- εξαιτίας του φόβου δίωξης από τη χώρα του, ενώ ταυτόχρονα έχει το δικαίωμα επανεγκατάστασής του στον αρχικό τόπο διαβίωσής του, εφόσον οι συνθήκες είναι κατάλληλες, πράγμα που δεν ισχύει για ένα μετανάστη.

Εντούτοις, πολλοί από τους περιβαλλοντικούς πρόσφυγες κατοικούν σε αναπτυσσόμενες ή λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, με αποτέλεσμα αυτές οι ομάδες προσώπων να διαθέτουν χαμηλά εισοδήματα, χωρίς παράλληλα την άνεση να μετακινηθούν εκτός των συνόρων της χώρας τους. Επιπλέον, πολλοί εμπίπτουν στον ορισμό για «άτομα εκτοπισθέντα στο εσωτερικό της χώρας τους»[\[8\]](#), ζήτημα που θα αναπτυχθεί στο 3ο Κεφάλαιο. Ακόμη, ενώ ένας περιβαλλοντικός πρόσφυγας είναι υποχρεωμένος να εκτοπιστεί ενδοσυνοριακά ή διασυνοριακά, από την άλλη πλευρά δεν διώκεται από το κράτος προέλευσης, αλλά εν προκειμένω από την κλιματική αλλαγή. Συνεπώς, αυτή η κατηγορία προσώπων συγκεντρώνει στοιχεία και ενός πρόσφυγα αλλά και ενός μετανάστη. Κατά την άποψη του γράφοντος, αναδύονται ορισμένα ερωτήματα ως προς τη φύση και τον ορισμό αυτών των προσώπων:

- Έχουν ξεπεράσει τα σύνορα της χώρας τους ή εκτοπίζονται ενδοσυνοριακά;
- Η κλιματική αλλαγή αποτελεί «δικαιολογημένο φόβο δίωξης» από το κράτος προέλευσης;
- Σε ποιο βαθμό ευθύνεται το κράτος προέλευσης για την εκτόπιση πολιτών εκτός της χώρας τους λόγω της κλιματικής αλλαγής;
- Η εκτόπιση αυτή είναι προσωρινή, μόνιμη ή ημι-μόνιμη;

2.2 Ορισμοί και συζήτηση γύρω από το ζήτημα των περιβαλλοντικών προσφύγων

Αρχικά, στα πλαίσια του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον, ο El-Hinnawi όρισε για πρώτη φορά τους περιβαλλοντικούς πρόσφυγες ως:

«Άτομα που έχουν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν τον τόπο διαμονής τους, προσωρινά ή μόνιμα, λόγω μιας περιβαλλοντικής διαταραχής (φυσικής ή/και προκληθείσας από τους ανθρώπους) που έθεσε σε κίνδυνο την ύπαρξή τους ή/και είχε σοβαρές επιπτώσεις στην ποιότητα της ζωής τους. Με τον όρο «περιβαλλοντική διαταραχή» νοούνται κάθε είδους φυσικές, χημικές ή/και βιολογικές αλλαγές στο οικοσύστημα (ή στους βασικούς πόρους) που το καθιστούν προσωρινά ή μόνιμα ακατάλληλο να υποστηρίξει ανθρώπινη ζωή».[\[9\]](#)

Ο εν λόγω ορισμός τονίζει τη διάρκεια της εκτόπισης, προσωρινή ή μόνιμη, καθώς και τις αιτίες που οδήγησαν σε αυτή την εκτόπιση. Ωστόσο, δε γίνεται καμία αναφορά για το αν αυτά τα άτομα έχουν ξεπεράσει ή όχι τα σύνορα της χώρας τους.

Ο Jacobson, κατά τον ορισμό του, διέκρινε διάφορους τύπους περιβαλλοντικών

προσφύγων:

- εκείνοι οι οποίοι εκτοπίστηκαν προσωρινά λόγω μιας τοπικής διαταραχής όπως μία χιονοστοιβάδα ή ένα σεισμό,

- εκείνοι οι οποίοι μεταναστεύουν επειδή η περιβαλλοντική καταστροφή κλονίζει το εισόδημά τους ή θέτει σε σοβαρό κίνδυνο τη ζωή τους,

- εκείνοι οι οποίοι εγκαθίστανται μόνιμως αλλού είτε λόγω της καταστροφής του εδάφους με αποτέλεσμα την ερημοποίηση είτε λόγω άλλων μόνιμων και αναμφισβήτητων αλλαγών στον τόπο διαβίωσής τους».[10]

Η σημασία του παραπάνω ορισμού αναδεικνύει την προσωρινή, μόνιμη και ημι-μόνιμη διάρκεια της εκτόπισης σε σχέση με τον ορισμό του El-Hinnawi. Επιπλέον, η καινοτομία του έγκειται στο γεγονός ότι η διάρκεια της εκτόπισης συνδέεται άμεσα με το μέγεθος και τη φύση των διαφόρων κλιματολογικών μεταβολών: α. προσωρινή εκτόπιση - φυσικά φαινόμενα, β. ημι-μόνιμη εκτόπιση - κλονισμός εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης από μακροχρόνια περιβαλλοντική καταστροφή, γ. μόνιμη εκτόπιση - κλιματική αλλαγή. Παρόλα αυτά, δεν γίνεται καμία αναφορά για το αν αυτά τα πρόσωπα έχουν ξεπεράσει ή όχι τα σύνορα της χώρας τους.

Ο καθηγητής του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, Norman Myers δίνει ένα διαφορετικό ορισμό, αντιμετωπίζοντας το ζήτημα από άλλη οπτική γωνία. Αναφέρει ότι οι περιβαλλοντικοί πρόσφυγες είναι:

«Ήτομα που δεν μπορούν πλέον να κερδίσουν ασφαλές εισόδημα στις πατρίδες τους λόγω της ξηρασίας, της διάβρωσης του εδάφους, της ερημοποίησης, της αποδάσωσης και άλλων περιβαλλοντικών προβλημάτων. Μέσα στην απελπισία τους, νιώθουν ότι δεν έχουν άλλη εναλλακτική λύση από το να αναζητήσουν αλλού καταφύγιο, όσο επικίνδυνο κι αν είναι αυτό το εγχείρημα. Δεν εγκατέλειψαν όλοι βιαστικά τη χώρα τους· πολλοί έχουν εκτοπιστεί εντός των συνόρων. Παρόλα αυτά όλοι έχουν εγκαταλείψει τον τόπο διαβίωσής τους σε ημι-μόνιμη, αν όχι, μόνιμη βάση, με πολύ λίγες ελπίδες να επιστρέψουν στο εγγύς μέλλον».[11].

Ο παραπάνω ορισμός αναφέρεται στη διάρκεια της εκτόπισης καθώς και στις

διάφορες συνέπειες της κλιματικής αλλαγής πάνω στη συμπεριφορά των προσφύγων (κλονισμός εισοδήματος, εκτόπιση σε άλλη περιοχή, λίγες ελπίδες επιστροφής στον αρχικό τόπο διαβίωσής τους). Η καινοτομία αυτού του ορισμού έγκειται στη φράση «πολλοί έχουν εκτοπιστεί εντός των συνόρων». Με αυτή τη φράση, ο N. Myers υπογραμμίζει αφενός μεν τη δυσχερή οικονομική κατάσταση αυτών των ατόμων, αφετέρου δε την αδυναμία τους να εκτοπιστούν εκτός των συνόρων της χώρας τους.

Τέλος, με βάση έναν πρόσφατο ορισμό του Παγκόσμιου Οργανισμού για τη Μετανάστευση (εφεξής IOM), προτείνεται ο όρος 'περιβαλλοντικός μετανάστης', ενώ παράλληλα στον προτεινόμενο ορισμό εντοπίζονται όλα τα στοιχεία που αναφέρονται στους παραπάνω ορισμούς. Οι 'περιβαλλοντικοί μετανάστες' είναι:

«Ήτομα ή ομάδες ατόμων οι οποίοι, εξαιτίας επιτακτικών λόγων από ξαφνικές ή σταδιακές αλλαγές στο περιβάλλον που δυσμενώς επηρεάζουν τις ζωές τους ή τις συνθήκες διαβίωσής τους, είναι αναγκασμένοι ή κατ' επιλογήν να εγκαταλείψουν τον τόπο διαβίωσής τους, προσωρινά ή μόνιμα, και οι οποίοι εκτοπίζονται είτε ενδοσυνοριακά ή διασυνοριακά».[\[12\]](#)

Στον εν λόγω ορισμό, ενώ καλύπτεται μία μεγάλη γκάμα στοιχείων ως προς τη φύση των κλιματικών εκτοπίσεων, έχει επιλεγεί ο όρος 'περιβαλλοντικός μετανάστης'. Παρόλα αυτά, στον ορισμό αναφέρονται φράσεις όπως «είναι αναγκασμένοι [...] να εγκαταλείψουν», «εξαιτίας επιτακτικών λόγων», οι οποίες τονίζουν περισσότερο τη φύση ενός πρόσφυγα και λιγότερο εκείνη ενός μετανάστη. Συνεπώς, είναι ενδεικτική η ασαφής φύση, όχι μόνο του ορισμού των περιβαλλοντικών προσφύγων, αλλά ακόμη και του ίδιου του όρου. Σε γενικές γραμμές, κατά την άποψη του γράφοντος οι ομοιότητες μεταξύ και των τεσσάρων ορισμών συνοψίζονται στα εξής 3 σημεία:

- Η καταστροφή του περιβάλλοντος θεωρείται δεδομένη, αποτελεί την κύρια αιτία για τη εκτόπιση των περιβαλλοντικών προσφύγων, ενώ ταυτόχρονα θεωρείται εμμέσως ως ένας *sui generis* «δικαιολογημένος φόβος δίωξης» από το κράτος προέλευσης.

- Η πλειονότητα των περιβαλλοντικών προσφύγων εγκαταλείπουν σε προσωρινή

ή μόνιμη βάση τον συνήθη τόπο διαβίωσής τους, ενώ παράλληλα η εκτόπισή τους θεωρείται είτε ενδοσυνοριακή ή διασυνοριακή.

- Η καταστροφή του περιβάλλοντος (φυσική, χημική ή/και βιολογική) έχει ως συνέπεια τον κλονισμό του εισοδήματός τους, και όχι το αντίθετο. Με άλλα λόγια, η κλιματική αλλαγή δεν είναι απλώς ένας ενισχυτικός παράγοντας που κλονίζει το εισόδημά τους, αλλά η κύρια αιτία του προβλήματος.

Αντιθέτως, οι διαφορές μεταξύ των 4 ορισμών συμπυκνώνονται στο γεγονός ότι υπάρχουν κατηγορίες ατόμων που εμπίπτουν τόσο στην έννοια του μετανάστη όσο και σε εκείνη του πρόσφυγα. Άλλοι ορισμοί είναι πιο γενικοί, ενώ άλλοι πιο εξειδικευμένοι. Τέλος, σε κανέναν ορισμό δεν γίνεται καμία αναφορά στην ευθύνη του κράτους προέλευσης ως προς τους περιβαλλοντικούς πρόσφυγες, αφού συνεπάγεται ότι αυτά τα άτομα διώκονται από την κλιματική αλλαγή και όχι π.χ. από τις ζημιογόνες πρακτικές ενός κράτους στο περιβάλλον ή στο βιότοπο μιας περιφέρειας του κράτους.

3. Παράγοντες της κλιματικής μετανάστευσης

Σύμφωνα με τον N. Myers[13], ο αριθμός των περιβαλλοντικών προσφύγων ανέρχόταν σε 25 εκατομμύρια στα μέσα της δεκαετίας του 1990, το 2010 θα ανέρχεται σε 50 και μέχρι το 2050 ο αριθμός των προσώπων που θα πληγούν από φυσικές καταστροφές θα ανέλθει στα 200 περίπου εκατομμύρια κατοίκους. Οι ίδιες εκτιμήσεις αναφέρονται και σε κείμενο του Λόρδου Stern στο Μέρος II[14]. Ωστόσο, μέχρι σήμερα η διεθνής κοινότητα δεν μπορεί να καθορίσει με ακρίβεια και με ποια κριτήρια ποιός είναι ο ακριβής αριθμός αυτών των προσώπων.

Παρόλα αυτά, η Ύπατη Αρμοστεία για τους Πρόσφυγες σε αναφορά της για την περίοδο 2007-2008[15], αναφέρει ότι για το 2007 ο αριθμός των προσώπων που είχαν πληγεί από φυσικές καταστροφές ανέρχονταν σε 26 εκατομμύρια παγκοσμίως. Γίνεται

αντιληπτό ότι δεν καθορίζεται η φύση αυτών των ατόμων με την έκφραση 'άτομα που έχουν πληγεί από φυσικές καταστροφές', καθώς δεν μπορεί να εξαχθεί με σιγουριά εάν αυτές οι καταστροφές προέρχονται αποκλειστικά από την κλιματική αλλαγή, από μακροχρόνιες κλιματικές διαδικασίες (π.χ. ερημοποίηση, ξηρασίες) ή από κλιματικά γεγονότα όπως τυφώνες και πλημμύρες. Επιπλέον, στο ίδιο κείμενο τονίζεται ότι στο μέλλον πολύ περισσότερα άτομα θα είναι αναγκασμένα να εκτοπιστούν, ενώ ορισμένοι από αυτούς θα αναγκαστούν να εγκαταλείψουν τη χώρα τους λόγω κοινωνικών ταραχών εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής.

Με βάση τα παραπάνω, θα επιχειρηθεί η κατηγοριοποίηση των παράγοντες που συμβάλλουν στις εκτοπίσεις πληθυσμών λόγω της κλιματικής αλλαγής είτε μέσω κλιματικών γεγονότων, είτε μέσω κλιματικών διαδικασιών ή εξαιτίας ενόπλων συγκρούσεων.

3.1 Μετανάστευση και κλιματικά γεγονότα

Ως κλιματικά γεγονότα θεωρούνται γεγονότα όπως ξαφνικές πλημμύρες, τυφώνες, τσουνάμι κ.λπ.[16] Αναφορικά με το τσουνάμι του 2004 στην Ινδονησία, 1,5 εκατομμύρια κάτοικοι απώλεσαν τη μόνιμη κατοικία τους[17], ενώ στον τυφώνα Κατρίνα του 2005 στη Νέα Ορλεάνη 1,5 εκατομμύρια κάτοικοι αναγκάστηκαν να εκτοπιστούν προσωρινά[18]. Τα παραπάνω γεγονότα αφορούν ξαφνικά κλιματολογικά φαινόμενα που οδήγησαν είτε σε προσωρινή εκτόπιση ή σε απώλεια της μόνιμης κατοικίας αυτών των προσώπων. Σύμφωνα με τους Renaud F.-Bogardi J.-Dun O.-Warner K.[19], το συμπέρασμα από την αντίδραση των κατοίκων υποδεικνύει ότι οι κατοικίες που είχαν πληγεί άμεσα από το τσουνάμι οδήγησε εκείνους τους κατοίκους να έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να μεταναστεύσουν σε σχέση με άλλους. Αντίθετα, στο ίδιο κείμενο αναφέρεται ότι μετά τον τυφώνα Κατρίνα οι περισσότεροι κάτοικοι παρέμειναν σε εκείνη την περιοχή και ότι όλες οι εκτοπίσεις περιορίστηκαν εντός της αμερικανικής επικράτειας[20].

Το ζήτημα έγκειται στο ότι η στάση των εν δυνάμει περιβαλλοντικών

προσφύγων/μεταναστών διαφέρει ανάμεσα σε αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες. Εν δυνάμει μετανάστες από τον αναπτυσσόμενο Νότο διαθέτουν χαμηλά εισοδήματα, ενώ η εκτόπιση σε διασυνοριακό επίπεδο αποτελεί ένα πολύ δύσκολο εγχείρημα για αυτά τα άτομα. Κάτοικοι δυτικών χωρών τυγχάνουν μεγαλύτερης προστασίας σε περιπτώσεις ξαφνικών φυσικών καταστροφών από εκείνους του αναπτυσσόμενου Νότου. Κύρια αιτία είναι το διαφορετικό επίπεδο αντιμετώπισης και προσαρμοστικότητας της χώρας σε τέτοια φαινόμενα. Ακόμη, δε θα πρέπει να παραλειφθεί το γεγονός ότι σημαντικό ρόλο παίζουν η οικονομική κατάσταση ενός εν δυνάμει περιβαλλοντικού πρόσφυγα/μετανάστη -στην περίπτωση διασυνοριακής ή ενδοσυνοριακής εκτόπισης- οι υπηρεσίες που παρέχονται από το κράτος, συγγενείς σε άλλη περιοχή, το κοινωνικό κεφάλαιο των κατοίκων καθώς επίσης και η συχνότητα τέτοιου είδους φαινομένων. Ωστόσο, ο κοινός παρονομαστής όλων είναι οι καταστροφικές συνέπειες αυτών των φαινομένων, αλλά και η βραχυπρόθεσμη όσο και η εγγύς εκτόπιση από τον αρχικό τόπο διαβίωσης.

3.2 Μετανάστευση και κλιματικές διαδικασίες

Ως κλιματικές διαδικασίες, θεωρούνται το φαινόμενο της ερημοποίησης, η άνοδος της στάθμης των υδάτων, η υφαλμύρωση των υπόγειων υδάτινων αποθεμάτων, το λιώσιμο των πάγων κ.λπ.[\[21\]](#) Τα παραπάνω κλιματικά φαινόμενα αποτελούν μακροπρόθεσμες διαδικασίες, με σταδιακό ρυθμό επιδείνωσης, ενώ ταυτόχρονα αλληλεπιδρούν και αναπτύσσονται ανάλογα με τις ανθρώπινες ή μη δραστηριότητες. Σύμφωνα με το IPCC, οι περιοχές οι οποίες διατρέχουν σοβαρό κίνδυνο να πληγούν από αυτές τις κλιματικές διαδικασίες είναι κυρίως τα νησιά του Ειρηνικού, παράκτιες περιοχές σε μεγάλα δέλτα ποταμών κυρίως της Ασίας (Νεπάλ, Μπαγκλαντές), η υπο-Σαχάρια Αφρική αλλά και οι περιοχές γύρω από το Βόρειο και Νότιο Πόλο.

Ωστόσο, τα παραπάνω φαινόμενα δεν φαίνεται να καθορίζουν πλήρη συσχετισμό ανάμεσα στην κλιματική αλλαγή και τη μετανάστευση. Αποτελούν μακροπρόθεσμες διαδικασίες οι οποίες θα επηρεάζουν σταδιακά τόσο τις ντόπιες κοινωνίες όσο και το

ίδιο το εισόδημά τους. Επιπλέον, για περιοχές οι οποίες έχουν χαμηλό υψόμετρο (“low-lying areas”) αφορούν σε μη αναστρέψιμες διαδικασίες, καθώς ενδέχεται να προκαλέσουν καταβύθιση ορισμένων νησιών ακόμη και δυσκολίες στην εμπορική δραστηριότητα παράκτιων περιοχών και μεγάλων λιμανιών.

Αναφορικά με την περιοχή της Μεσογείου[22], Ευρωπαϊκές χώρες όπως η Ισπανία, η Ιταλία και η Ελλάδα θα πληγούν μακροπρόθεσμα από σταδιακά αυξανόμενες ξηρασίες καθώς και έντονες βροχοπτώσεις. Επιπλέον, περιοχές όπως το Δέλτα του ποταμού Νείλου πρόκειται να πληγούν από την άνοδο της στάθμης των υδάτων με ενδεχόμενες καταβυθίσεις περιοχών και εκτοπίσεις πληθυσμών.[23] Επιπλέον, για τις μεσογειακές χώρες αλλά και για την Ανατολική Ευρώπη θα υπάρξει γενικότερη αύξηση των ξηρών περιόδων μέχρι και το τέλος του 21ου αιώνα[24].

Παρόλα αυτά, ιδιαίτερης σημασίας είναι το εάν και πότε αυτοί οι πληθυσμοί που εκτοπίζονται λόγω κλιματικών διαδικασιών τείνουν προς την κατηγορία των εθελοντικών/οικονομικών μεταναστών ή σε εκείνους που θεωρούνται εξαναγκαστικά εκτοπισμένοι.[25] Επιπλέον, οι εκτοπίσεις αυτές βασίζονται σε κίνητρα ‘απόθησης’ από τη χώρα προέλευσης ή σε κίνητρα ‘έλξης’ από τις μελλοντικά χώρες υποδοχής; Ακόμη, τα άτομα αυτά εκτοπίζονται ενδοσυνοριακά, σε όμορα κράτη ή στον αναπτυγμένο Βορρά μέσω μεταναστευτικών δικτύων; Το περιβάλλον δρα επικουρικά σε μια τέτοια απόφαση ή αποτελεί την κύρια αιτία του προβλήματος;

3.3 Κλιματικές μεταναστεύσεις και ένοπλες συγκρούσεις

Σύμφωνα με τον Alan Dupont, ενώ τα αδύναμα κράτη και η αστάθεια σε ενδοσυνοριακές συγκρούσεις ενδέχεται να οδηγήσουν σε διακρατικούς πολέμους, η κλιματική αλλαγή θα επιδράσει περισσότερο ως ένας πολλαπλασιαστικός παράγοντας σε όλες τις κοινωνίες και τα κράτη.[26] Ωστόσο, με βάση το Norwegian Refugee Council, μεγάλο μέρος της αναγκαστικής μετανάστευσης εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής είναι πιθανότατα ενδοσυνοριακή, περιφερειακής κλίμακας και με

βραχυπρόθεσμο ή προσωρινό χαρακτήρα.[\[27\]](#)

Ορισμένες πιθανές αιτίες των ενόπλων συγκρούσεων είναι τόσο η έλλειψη πόσιμου νερού και οι έντονες ξηρασίες, για την υπο-Σαχάρια Αφρική και για τις χώρες της Μέσης Ανατολής, όσο και το λιώσιμο των πάγων για τις περιοχές γύρω από τα Ιμαλάια. Το πρόβλημα της ερημοποίησης σε περιοχές όπως η Νιγηρία, αλλά και η έλλειψη πόσιμου νερού στην Ανατολική Αφρική, θα οδηγήσουν σε δυνητικές εστίες συγκρούσεων. Ειδικότερα για την Ανατολική Αφρική, το 50% του ΑΕΠ προέρχεται από τη γεωργία, ενώ ταυτόχρονα θεωρούνται αποτυχημένα κράτη (“failed states”) με έντονες εθνοτικές διαμάχες.[\[28\]](#)

Αναφορικά με τη Μέση Ανατολή, οι υδάτινοι πόροι θα περιορισθούν σε σημαντικό βαθμό. Η ροή των ποταμών Ιορδάνη και Ιαρμούκ αναμένεται να μειωθεί εξαιρετικά, επηρεάζοντας το Ισραήλ, την Παλαιστίνη και την Ιορδανία. Παράλληλα, αναμένεται ότι μέχρι το τέλος του αιώνα τα αποθέματα πόσιμου νερού για το Ισραήλ θα περιορισθούν κατά 60 τοις εκατό, ενώ το υπόλοιπο διαθέσιμο πόσιμο νερό εντοπίζεται στις ευαίσθητες πολιτικά περιοχές των Υψηπέδιων του Γκολάν και στη Δυτική Όχθη.

Σε σχέση με το λιώσιμο των πάγων στα Ιμαλάια, το IPCC ανέφερε κατά την τελευταία Έκθεση Αξιολόγησης (2007) ότι υπάρχουν σημαντικές πιθανότητες να έχει εξαφανιστεί όλο το στρώμα πάγου που καλύπτει την οροσειρά των Ιμαλαίων μέχρι το 2035. Αυτή η εξέλιξη θα έχει ως αποτέλεσμα τη μετατροπή των ποταμών Ινδού, Βραχμαπούτρα και Γάγκη από μόνιμα σε εποχιακά συστήματα άρδευσης με πιθανή αστάθεια για την περιοχή της νοτιοανατολικής Ασίας.

Με βάση τα παραπάνω, γίνεται κατανοητό ότι οι συνέπειες της κλιματικής αλλαγής θα επηρεάσουν τόσο τη γεωργία και τα εισοδήματα αυτών των προσώπων όσο και τις υποδομές, την προσαρμοστικότητα και το ρυθμό ανάπτυξης αυτών των χωρών.[\[29\]](#) Πολλές από τις αναπτυσσόμενες χώρες δε διαθέτουν τα απαραίτητα οικονομικά μέσα, αλλά και τις τεχνολογίες, ώστε να προστατευτούν από ενδεχόμενα κλιματικά γεγονότα ή διαδικασίες. Ενδεχόμενες αλλαγές στο κλίμα θα αποτελέσουν περαιτέρω πρόβλημα για αυτούς τους πληθυσμούς να μετατρέψουν την απασχόλησή τους σε λιγότερο κλιματικά επηρεαζόμενες δραστηριότητες, όπως π.χ. τις υπηρεσίες ή την κλωστοϋφαντουργία.[\[30\]](#) Μία τέτοια συνέπεια θα έχει ως αποτέλεσμα την

εκτόπιση πληθυσμών σε πόλεις για ανεύρεση εργασίας. Ακόμη, σε πολλές από αυτές τις χώρες οι κάτοικοι διαθέτουν χαμηλά εισοδήματα, ώστε να αντεπεξέλθουν στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, ενώ ταυτόχρονα διαθέτουν περιορισμένη πρόσβαση σε ασφαλιστική κάλυψη. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι λιγότερο από το 1% των συνολικών ζημιών από φυσικές καταστροφές είχαν ασφαλιστεί στις χώρες με το χαμηλότερο ΑΕΠ παγκοσμίως κατά την περίοδο 1985-1999.[\[31\]](#)

Ωστόσο, στο θέμα των μεταναστεύσεων θα πρέπει να σημειωθεί ότι είναι δύσκολο να εντοπιστεί άμεσος συσχετισμός ανάμεσα στις κλιματικές διαδικασίες και τις ενδεχόμενες «περιβαλλοντικές» συγκρούσεις. Αν και πλήθος συγγραφέων αναφέρουν την περιπτωσιολογική μελέτη του Νταρφούρ, είναι εξαιρετικά επισφαλές να θεωρηθεί ως ο πρώτος «κλιματικός πόλεμος». Παράγοντες όπως οι εθνοτικές διαφορές, η φτώχεια, οι ελλιπείς δομές ενός κράτους καθώς και η ανασφάλεια μιας ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής συμβάλλουν στο ξέσπασμα συγκρούσεων, ενώ οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής θα αποτελέσουν έναν επιπλέον ενισχυτικό παράγοντα. Συνεπώς, αν και οι ένοπλες συγκρούσεις και η μετανάστευση αποτελούν μέρος μιας διαλεκτικής σχέσης σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, μια απλή αιτιακή σχέση ανάμεσα στο τρίπτυχο «περιβαλλοντική αποδόμηση-συγκρούσεις-μετανάστευση» είναι πιθανότατα δύσκολο να βρεθεί.[\[32\]](#)

4. Ο ρόλος του διεθνούς νομικού συστήματος

Μολόνοτι μέχρι σήμερα υφίσταται ικανός αριθμός συνθηκών που ρυθμίζουν επαρκώς σε διεθνές επίπεδο τόσο τα περιβαλλοντικά ζητήματα όσο και το ζήτημα των προσφύγων, εντούτοις δεν φαίνεται ότι ο συνδυασμός των δύο ζητημάτων να είναι στις άμεσες προτεραιότητες της διεθνούς κοινότητας.[\[33\]](#) Τα διεθνή κείμενα που αναφέρονται στο ζήτημα δεν είναι δεσμευτικά, αλλά εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια των κρατών να αντιμετωπίσουν το ζήτημα με καλή πίστη.

Αρχικά, σύμφωνα με την «Agenda 21» της Οικουμενικής Διακήρυξης του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (1992), στο Τμήμα 2 παράγραφο 12 με τίτλο

“Combating desertification and drought”, αναφέρεται ότι “[...] for inhabitants whose perilously adapted livelihoods are threatened or erased, resettlement and adaptation to new life ways must be assisted”. Με βάση την παραπάνω φράση, αν και τονίζεται το ζήτημα των περιβαλλοντικών προσφύγων αλλά και γενικότερα των μεταναστεύσεων που ενδέχεται να προκύψουν από την κλιματική αλλαγή, δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη αναφορά στη φύση αυτών των «κατοίκων», στο είδος της εκτόπισης, ενδοσυνοριακή ή διασυνοριακή. Ωστόσο, σε γενικές γραμμές προτείνεται η υποχρεωτική διάθεση των κρατών να μεριμνήσουν ως προς «τη μεταγκατάσταση και την προσαρμογή αυτών των κατοίκων». Ήρα, εμμέσως υπογραμμίζεται ένα στοιχείο του όρου ‘πρόσφυγα’, δηλαδή η υποχρέωση μετεγκατάστασης στον αρχικό τόπο διαβίωσής του.

Στη συνέχεια, αναφορικά με το Εγχειρίδιο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τον καθορισμό του καθεστώτος των προσφύγων, επισημαίνεται ότι “The expression “owing to well-founded fear of being persecuted” [...] rules out such persons as victims of famine or natural disaster, unless they also have well-founded fear of persecution for one of the reasons stated”.^[34] Με άλλα λόγια, για να αποκτήσει κάποιος δικαίωμα για αίτηση προς άσυλο σε μια χώρα υποδοχής, όντας ταυτόχρονα θύμα πείνας ή φυσικών καταστροφών, θα πρέπει να συνδέσει έναν εκ των δυο παραπάνω λόγων με έναν εκ των πέντε δικαιολογημένων φόβων δίωξης κατά τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951. Συνεπώς, δεν υφίσταται άμεση νομική κάλυψη για τα άτομα που έχουν πληγεί από πείνα ή φυσικές καταστροφές, αλλά θα πρέπει να υπάρξει ένας συνδυασμός δικαιολογημένων φόβων δίωξης. Επιπλέον, με τη φράση «φυσικές καταστροφές» δεν διευκρινίζεται εάν η αιτία αυτών των καταστροφών είναι κάποιο μετεωρολογικό φαινόμενο ή συνέπεια της κλιματικής αλλαγής.

Ένα τρίτο διεθνές κείμενο είναι οι Κατευθυντήριες Αρχές για τις Ενδοσυνοριακές Εκτοπίσεις του Γραφείου των Η.Ε. για το Συντονισμό των Ανθρωπιστικών Υποθέσεων. Αρχικά, η λογική του κειμένου βασίζεται στη νομική κάλυψη που παρέχεται σε πρόσωπα που έχουν πληγεί από ένοπλες συγκρούσεις και όχι τόσο από φυσικές καταστροφές. Ωστόσο, στην αρχή του κειμένου προσφέρεται ένας ορισμός για όσους που έχουν εκτοπισθεί στο εσωτερικό της χώρας με ευθεία αναφορά σε «φυσικές ή ανθρωπογενείς καταστροφές». Ο ορισμός αναφέρει: «Internally displaced persons are persons or groups of persons who have been forced or obliged to flee or to leave their homes or places of habitual residence, in particular as a result

of or in order to avoid the effects of armed conflict, situations of generalized violence, violations of human rights or natural or human-made disasters, and who have not crossed an internationally recognized State border».[35]

Παρόλα αυτά, σύμφωνα με το Norwegian Refugee Council, ο παραπάνω ορισμός δεν είναι δεσμευτικός για τα κράτη, καθώς «οι εθνικές κυβερνήσεις έχουν την πρωταρχική ευθύνη για τους κατοίκους που διαμένουν στην επικράτειά τους».[36] Επιπλέον, σύμφωνα με αναφορά ενός οργάνου του Norwegian Refugee Council (Internal Displacement Monitoring Center, 2007) σχετικά με τις ενδοσυνοριακές εκτοπίσεις που δεν προκλήθηκαν από ένοπλες συγκρούσεις, επισημαίνεται ότι «πολλά άτομα και κοινότητες που εκτοπίστηκαν λόγω φυσικών καταστροφών αντιμετωπίζουν τα ίδια προβλήματα και τις ίδιες προκλήσεις με εκείνους που εκτοπίστηκαν λόγω ενόπλων συγκρούσεων».[37] Συνεπώς, το ζήτημα των προσώπων που έχουν εκτοπισθεί στο εσωτερικό της χώρας χρήζει περαιτέρω ανάλυσης, καθώς όπως αναφέρθηκε στο δεύτερο Κεφάλαιο η πλειονότητα εκείνων που θα πληγούν από την κλιματική αλλαγή προέρχονται από τον αναπτυσσόμενο Νότο, διαθέτουν πολύ χαμηλά εισοδήματα και διαθέτουν τα αναγκαία μέσα ώστε να ξεπεράσουν τα σύνορα της χώρας τους.

Ωστόσο, σε επίπεδο Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η πολιτική ομάδα των Πρασίνων εξέδωσε ένα κείμενο υπό τον τίτλο «Declaration on climate migrations»[38]. Στο εν λόγω κείμενο περιλαμβάνεται ένας ορισμός για τη φύση και τη συμπεριφορά αυτών των εκτοπισθέντων πληθυσμών από την κλιματική αλλαγή. Ο ορισμός αναφέρει: “[...] these displaced people can be defined as people forced to leave their homes, temporarily or permanently, due to the impacts of climate change that put their existence at risk or seriously affect their living conditions”[39].

Γίνεται αντιληπτό ότι ο εν λόγω ορισμός δεν επιχειρεί να κατονομάσει το είδος αυτών των εκτοπισθέντων πληθυσμών ως προς το αν είναι μετανάστες, πρόσφυγες ή άτομα εκτοπισθέντα στο εσωτερικό της χώρας. Όμως, τονίζεται το γεγονός ότι αυτοί οι πληθυσμοί εκτοπίζονται ενδοσυνοριακά ή διασυνοριακά.[40] Εντούτοις, στην εν λόγω διακήρυξη παρέχονται στοιχεία και αποδείξεις από διεθνή φόρα («Διακήρυξη των Η.Ε. για τα δικαιώματα των ιθαγενών πληθυσμών», «4η Αναφορά Αξιολόγησης του IPCC, 2007») σχετικά με τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής πάνω σε αυτά τα πρόσωπα, ενώ ταυτόχρονα θίγονται δυνητικά ζητήματα ασφάλειας που θα έχουν αντίκτυπο σε χώρες υποδοχής (“climate migrations are in line with climatic and

geopolitical regional problems”)[41].

Επιπλέον, η διακήρυξη υπογραμμίζει ότι “the population movements created can be diffuse and continuous as in the case of desertification [...]”. Τέλος, η διακήρυξη αναφέρει τα εξής: “The participants in the present seminar on environmental migrations invite the European and international institutions [...] to organise legal protection for the victims of climate disruptions and of possible displaced persons (current or future) who do not benefit today from any recognition”. [42] Με άλλα λόγια, προτείνεται η διεθνής συνεργασία και η άμεση θέσπιση διεθνούς νομικού πλαισίου που θα καλύπτει τόσο θύματα όσο και εκτοπισθέντα πρόσωπα που έχουν πληγεί από την κλιματική αλλαγή με αρχικό στόχο την αναγνώριση του ζητήματος διεθνώς.

Επιπλέον, σε διεθνές επίπεδο, με το Ψήφισμα 124 της Γενικής Συνέλευσης των Η.Ε., ο Οργανισμός προτείνει τα εξής: “UN calls upon the Office of the High Commissioner [...] to address the root causes as well as the economic, environmental and social impact of large-scale refugee populations in developing countries [...]” [43]. Η παραπάνω πρόταση είναι ιδιαίτερης σημασίας, καθώς για πρώτη φορά αναφέρεται σε κείμενο διεθνούς οργανισμού η παράμετρος ‘περιβαλλοντική επίδραση’ πάνω σε προσφυγικούς πληθυσμούς. Η παραπάνω εξέλιξη στοιχειοθετεί ένα ελάχιστο επίπεδο αναγνώρισης σε σχέση με το ζήτημα των κλιματικών μεταναστεύσεων, διότι δημιουργείται συνεκτικός δεσμός ανάμεσα στους πρόσφυγες και την κλιματική αλλαγή.

Πέρα από τις παραπάνω εξελίξεις, ο Andrew Simms του New Economics Foundation θέτει το εξής ερώτημα: “Is it right that while some states are more responsible for creating problems like global climate change, all states should bear equal responsibility to deal with their displaced people?”. [44] Ήδη, ο Πρόεδρος των Μαλδίβων Μοχάμεντ Νασίντ σκοπεύει να παρακρατήσει μέρος των εσόδων από τον τουρισμό και να τα διαθέσει για τη δημιουργία «Ταμείου για την Αγορά Εδαφών» (“Land-Purchase Fund”). Όπως ανέφερε στην εφημερίδα The Guardian, «μόνοι μας δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτα για να ανακόψουμε την πορεία της κλιματικής αλλαγής και γι’ αυτό αναζητούμε εδάφη αλλού. Αποτελεί δικλείδα ασφαλείας για το χειρότερο δυνατό αποτέλεσμα». [45] Θεωρείται ως μία πολύ σημαντική εξέλιξη στο ζήτημα των κλιματικών μεταναστεύσεων, καθώς μία κρατική οντότητα 300.000 κατοίκων σκοπεύει να μεταναστεύσει εξαιτίας της κλιματικής διαδικασίας της ανόδου της

στάθμης των υδάτων. Εντούτοις, μέχρι σήμερα το διεθνές δίκαιο δεν προβλέπει την ύπαρξη και λειτουργία διεθνώς αναγνωρισμένου κράτους εκτοπισθέντος λόγω κλιματικής αλλαγής στο εσωτερικό άλλου διεθνώς αναγνωρισμένου κράτους.

Ωστόσο, κατά την άποψη του γράφοντος, εγείρονται διάφορα ερωτήματα ως προς το ζήτημα. Ποιά θα είναι τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις αυτής της «εκτοπισθείσας χώρας» στο εσωτερικό του κράτους υποδοχής; Ποιά θα είναι τα κριτήρια ώστε να επιλεγεί η χώρα υποδοχής (κοινωνικά, οικονομικά, πολιτισμικά); Μέχρι σήμερα, το διεθνές δίκαιο δεν περιλαμβάνει σχετικές διατάξεις για το εν λόγω ζήτημα. Εντούτοις, αποτελεί εν μέρει μία νέα έκφανση της μετανάστευσης που προέρχεται από την κλιματική αλλαγή.

Τέλος, με βάση την τρέχουσα επικαιρότητα σε διεθνείς οργανισμούς το ζήτημα προωθείται μέσω εξαγγελιών[46] ή μέσω προτάσεων πολιτικής από διεθνή φόρα (π.χ. IOM[47]) στην Ad Hoc Ομάδα Εργασίας για τη Μακροπρόθεσμη Κοινή Δράση υπό την αιγίδα της Σύμβασης-Πλαισίου (AWG-LCA) τόσο στη 14η όσο και κατά τη 15η Συνέλευση των Μερών. Αντιθέτως, σε περιφερειακό επίπεδο και σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, για πρώτη φορά το 2004 εξεδόθη απόφαση (υπόθεση Budayeva κατά Ρωσίας)[48] κατά την οποία το Δικαστήριο θεώρησε ότι με βάση το άρθρο 2 («Δικαίωμα στη ζωή») το Συμβαλλόμενο Κράτος δεν είχε λάβει θετικά μέτρα για την προστασία των πολιτών του, εν προκειμένω σε περιπτώσεις φυσικών καταστροφών. Με αυτή την υπόθεση, «οι διεθνείς κανόνες για τα ανθρώπινα δικαιώματα αποκτούν ιδιαίτερη σημασία καθώς δίνουν τη δυνατότητα σε πραγματικά ή δυνητικά θύματα φυσικών καταστροφών να απαιτήσουν από τις εθνικές αρχές να λάβουν τόσο τα απαραίτητα μέτρα για την πρόληψη θανάτων όσο και ενδεχόμενες αποζημιώσεις»[49] σε περιπτώσεις που αποδεδειγμένα ευθύνεται το κράτος.

5. Επίλογος

Συνολικά, η θεματική των περιβαλλοντικών προσφύγων αναδεικνύει μία σειρά

ερωτημάτων που καλύπτουν τόσο το μέγεθος του ζητήματος ως προς τη φύση και τη νομική κάλυψη αυτής της ομάδας ατόμων όσο και τις προεκτάσεις του σε παγκόσμιο επίπεδο.

Ήδη, αναφορικά με τα ζητήματα ασφάλειας και εδαφικής ακεραιότητας, η εκτόπιση κρατικών οντοτήτων στο εσωτερικό άλλων κρατών λόγω κλιματικής αλλαγής μπορεί δυνητικά να οδηγήσει σε μελλοντικές διαμάχες μεταξύ των δύο κρατικών μορφωμάτων, καθώς επίσης και στη δημιουργία ενός νέου status quo ως προς την εθνική κυριαρχία και τις εσωτερικές υποθέσεις ενός κράτους. Σε κείμενο του Ύπατου Εκπροσώπου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αναφέρεται η εξής πρόταση πολιτικής: “There might be a need to revise existing rules of international law, particularly the Law of the Sea, as regards the resolution of territorial and border disputes”.^[50] Εντούτοις, παραμένει αναπάντητο το εξής ερώτημα: εάν μία χώρα καταστραφεί από την κλιματική αλλαγή, μπορεί να έχει αξιώσεις για αποζημίωση από τη διεθνή κοινότητα; Ποιά δικαιώματα έχουν οι πολίτες, η πατρίδα των οποίων δεν υπάρχει πλέον;

Πολλά νησιωτικά κράτη που πρόκειται να πληγούν από την κλιματική αλλαγή προτείνουν να ανατρέξουν στην αρχή του διεθνούς δικαίου «ο ρυπαίνων πληρώνει», ώστε να αποζημιωθούν από τους κύριους ρυπαντές που συνέβαλαν τα μέγιστα στην αλλαγή του κλίματος. Μέχρι στιγμής, δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη για τη φύση και το ύψος της αποζημίωσης με βάση τη διεθνή νομολογία, ενώ παράλληλα δεν έχουν ορισθεί τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις αυτών των ατόμων αλλά και του ίδιου του κράτους σε σχέση με το «κράτος υποδοχής».^[51]

Ωστόσο, ένα άλλο κριτήριο το οποίο θα συνέβαλε τα μέγιστα στην καλύτερη κατανόηση του ζητήματος θα ήταν ο διαχωρισμός ανάμεσα σε περιβαλλοντικούς πρόσφυγες που ζουν σε ηπειρωτικές ή σε νησιωτικές περιοχές σε σχέση με τον παράγοντα ενδοσυνοριακής ή διασυνοριακής εκτόπισης, καθώς η εσωτερική εκτόπιση λόγω κλιματικής αλλαγής π.χ. σε κάποιο νησί του Ειρηνικού διαφέρει από εκείνη π.χ. σε κάποια κεντρο-Αφρικανική χώρα με εκτενή ηπειρωτική γη.

Τέλος, ο κοινός τόπος όλων είναι ο σημαντικός ρόλος που έχουν να επιδείξουν τα αναπτυγμένα κράτη προς τον αναπτυσσόμενο Νότο μέσω χρηματοδοτήσεων και μεταφοράς τεχνολογίας με απώτερο σκοπό την ‘προσαρμογή’ (“adaptation”) και το

‘μετριασμό’ (“mitigation”) στις επιδράσεις της κλιματικής αλλαγής. Η διεθνής Κοινότητα οφείλει να ορίσει άμεσα νομικό πλαίσιο για αυτή την ομάδα πολιτών αρχικά με την διεθνή αναγνώριση του ζητήματος και μετέπειτα την επεξεργασία κριτηρίων και κατηγοριών περιβαλλοντικών προσφύγων σε σχέση με το είδος της εκτόπισης (ενδοσυνοριακή-διασυνοριακή), την προέλευση των περιβαλλοντικών προσφύγων (ηπειρωτικές-νησιωτικές περιοχές), το είδος της κλιματικής αλλαγής (κλιματικά γεγονότα-κλιματικές διαδικασίες), αλλά και με βάση τη διάρκεια της μετεγκατάστασης (προσωρινή, μόνιμη ή ημι-μόνιμη).

[1] “South Pacific sounds alarm on global warming”, ECSIEP – EPS Bulletin, v. 14, n. 3, August-December 2006.

[2] S. Lonergan, “The role of environmental degradation in population displacement”, Environmental Change and Security Project Report, Issue 4, Spring, 1998, σ. 5.

[3] UN General Assembly, Report of the UNHCR concerning the period from 1 January 2007 to 30 June 2008, 63rd Session – Supplement no. 12, 2008, σ. 1.

[4] N. Myers, Environmental Refugees: An Emergent Security Issue, 13th Economic Forum, Prague, 23-27 May, 2005.

[5] R. Black, Environmental Refugees: Myth or Reality?, University of Sussex, Working Paper no. 34, March, 2001; G. Kibreab, “Environmental Causes and Impact of Refugee Movements: A Critique of the Current Debate”, Disasters 21 (1), 1997, σ. 20-38.

[6] «Επιλεγμένα Κείμενα Αναφοράς - Διάσωση στη θάλασσα, Αποτροπή και Λαθρεπιβάτες», Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Αθήνα, Ιανουάριος 2008, σ. 49.

[7] A. Simms, “The Case for Environmental Refugees”, New Economics Foundation, London, 2003, σ. 6. Επίσης, M. Κλάδη-Ευσταθοπούλου, «Κλιματική Αλλαγή και Περιβαλλοντικοί Πρόσφυγες» στο: Γρ. Ι. Τσάλτας (επιμ.), Κλιματική Αλλαγή - Το περιβάλλον μετά τη διεθνή διάσκεψη των Η.Ε. στο Μπαλί, Αθήνα, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2009, σ. 265.

[8] “Guiding Principles on Internal Displacement”, UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 1998.

[9] *E. El-Hinnawi*, “Environmental Refugees”, United Nations Environmental Programme, Nairobi, 1985, σ. 4.

[10] *J. L. Jacobson*, “Environmental Refugees: A yardstick of habitability”, Worldwatch Paper 86, Worldwatch Institute, Washington D.C., 1988, σ. 37-38.

[11] *N. Myers*, “Environmental refugees in a globally warmed world”, Bioscience. Vol. 43, 1993, σ. 752.

[12] International Organization for Migration, “Discussion note: Migration and the Environment”, MC/INF/288, 94th Session, 2007, σ. 1-2.

[13] *N. Myers*, “Environmental Refugees”, Population and Environment, vol. 19, no. 2, November 1997, σ. 167-8.

[14] Stern Review on the Economics of Climate Change, HM Treasury, 2006, σ. 77 (Part II) https://www.hm-treasury.gov.uk/d/Part_II_Introduction_group.pdf

[15] UN General Assembly, Report of the UNHCR concerning the period from 1 January 2007 to 30 June 2008, 63rd Session – Supplement no. 12, 2008, σ. 1.

<https://www.unhcr.org/492d1f6a2.html>

[16] *O. Brown*, “Migration and Climate Change”, IOM, no. 31, Geneva, 2008, σ. 9.

[17] AidWatch, (2006), U.N. Office of the Special Envoy for Tsunami Recovery, In: Reuters AlertNet, December 26th 2006. www.alertnet.org/printable.htm?URL=/db/crisisprofiles/SA_TID.htm

[18] *P. Grier*, (2005): The great Katrina migration. In: The Christian Science Monitor. September 12, 2005. www.csmonitor.com/2005/0912/p01s01-ussc.html

[19] *Renaud F.-Bogardi J.-Dun O.- Warner K.*, “Control, Adapt or Flee: How to face environmental migration?”, UNU-EHS, Working Paper no. 5, 2007, σ. 22.

[20] *Epodunk*, (2007), <https://www.epodunk.com/top10/diaspora/destination-map.html>, 21 March 2007.

[21] *Ibid.*, σ. 9.

[22] Βλ. γενικότερα, Κατσιμπάρδης Κ. και Μαυρογένης Σ., «Κλιματική αλλαγή και κλιματική πολιτική στη Μεσόγειο: Ενδυναμώνοντας τη συνεργασία στον τομέα της

προσαρμογής», Νόμος και Φύση, Πρθρα/Μάιος, 2009.

[23] <https://www.arte.tv/fr/Comprendre-le-monde/le-dessous-descartes/392,CmC=2243358,view=maps.html> (“Le cas du delta du Nil”)

[24] Κατσιμπάρδης Κ. και Μαυρογένης Σ., όπ.π., σημ. 22.

[25] *V.O. Kolmannskog*, “Future Floods of refugees: a comment on climate change, conflict and forced migration”, Norwegian Refugee Council, Oslo, April, 2008, σ. 30.

[26] *A. Dupont*, “The Strategic Implications of Climate Change”, *Survival*, vol. 50, issue 3, 2008, σ. 46.

[27] *V.O. Kolmannskog*, “Future Floods of refugees: a comment on climate change, conflict and forced migration”, Norwegian Refugee Council, Oslo, April, 2008, σ. 21.

[28] *I. Kerns και K. Gude*, “The New Front Line – Security in a Changing World”, Institute for Public Policy Research, working paper no. 1, February 2008, σ. 21.

[29] Report of the UN Secretary-General Ban Ki-Moon, Climate change and its possible security implications, 64th Session of the UN General Assembly, A/64/350, September 11th, 2009, σ. 11-14. (https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/64/350).

[30] Stern Review on the Economics of Climate Change, HM Treasury, 2006, σ. 95 (Part II) https://www.hm-treasury.gov.uk/d/Part_II_Introduction_group.pdf.

[31] *Ibid.*, σ. 99.

[32] *R. Black*, Environmental Refugees: Myth or Reality?, University of Sussex, Working Paper no. 34, March, 2001.

[33] *Μ. Κλάδη-Ευσταθοπούλου*, «Κλιματική Αλλαγή και Περιβαλλοντικοί Πρόσφυγες» στο: *Γρ. Ι. Τσάλτας* (επιμ.), Κλιματική Αλλαγή – Το περιβάλλον μετά τη διεθνή διάσκεψη των Η.Ε. στο Μπαλί, Αθήνα, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2009, σ. 262-3.

[34] *UNHCR*, UNHCR Handbook on procedures and criteria for determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees, Geneva, January, 1992, παράγρ. 39.

[35] “Guiding Principles on Internal Displacement”, UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 1998, σ. 1.

[36] Norwegian Refugee Council, Future Floods of refugees: a comment on climate change, conflict and forced migration, Oslo, April, 2008, σ. 29-30.

[37] C. McDowell, and G. Morrell, Non-conflict Displacement: A Thematic Literature and Organisational Review, Internal Displacement Monitoring Centre of the Norwegian Refugee Council (IDMC), 2007.

[38]

https://www.greensefa.org/cms/default/dokbin/251/251416.declaration_on_climate_migrations@en.pdf

[39] European Parliament - Greens/EFA Group, Declaration on climate migrations, Brussels, June 11th, 2008, σ. 1 (Παρ. 8).

[40] Στο κείμενο γίνεται η εξής αναφορά: “these displaced persons might remain within their country, but might also be forced immediately or in the long term to leave it, depending upon the nature and the magnitude of the environmental degradation”.

[41] European Parliament - Greens/EFA Group, Declaration on climate migrations, Brussels, June 11th, 2008, σ. 1 (Παρ. 12).

[42] Ibid., σ. 4.

[43]

https://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/policy_and_research/un/62/A_RES_62_124_EN.pdf (παράγρ. 27)

[44] O. Brown, “Migration and Climate Change”, IOM, no. 31, Geneva, 2008, σ. 39. (https://www.migrationdrc.org/publications/resource_guides/Migration_and_Climate_Change/MRS-31.pdf)

[45] <https://www.guardian.co.uk/environment/2008/nov/11/climatechange-endangered-habitats-maldives>

[46] Report of the UN Secretary-General Ban Ki-Moon, Climate change and its possible security implications, 64th Session of the UN General Assembly, A/64/350, September 11th, 2009.

[47]

<https://unfccc.int/resource/docs/2008/smsn/igo/031.pdf> και
https://ftp.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/env_degradation/speakingpts_swing.pdf

[48] European Court of Human Rights, Budayeva and others v. Russia, Applications nos. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02, judgment of March 20th, 2008.

(<https://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=&sessionid=49135262&skin=hudoc-en>)

[49] Refugee Studies Center, “Climate Change and Displacement”, Forced Migration Review, issue 31, October, 2008, σ. 39.

[50] Paper from the High Representative and the European Commission to the European Council, Climate Change and International Security, S113/08, March, 2008, σ. 4.

(https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/99387.pdf)

[51] Report of the UN Secretary-General Ban Ki-Moon, Climate change and its possible security implications, 64th Session of the UN General Assembly, A/64/350, September 11th, 2009, σ. 20.